

Hans Stolp

Orgaandonatie
Waarom wel,
waarom niet?

Steeds meer mensen voelen onbehagen bij de puur rationele en wetenschappelijke benadering van levensvraagstukken als euthanasie, orgaandonatie en dementie. De serie 'Denken met je hart' van Hans Stolp belicht actuele thema's vanuit een ander en breder spiritueel perspectief. Daarbij maakt hij andere dan alleen de materiële dimensies voor de lezer toegankelijk. Het ogenschijnlijk zo zinloze krijgt daarmee een diepere betekenis en zin.

Inhoud

Het wonder van het lichaam 10

Ten geleide 13

Deel I Inleiding 17

1. Een eenzijdige voorlichting 18

2. Voel je vrij in je oordeel en keuze 26

3. Een aantal feiten 31

Deel II De ontvangers van de organen 39

4. De ervaringen van ontvangers 40

5. Voorbeelden van zielsverstrengeling 48

6. De herinneringen van onze organen 54

7. Een karmisch offer 65

8. De rol van de zenuwen 70

Deel III De donoren van de organen 77

9. Het criterium hersendood 78

10. Uit de dood ontwaakt 87

11. De stervensfase is een zinvolle levensfase 97

12. Een moeder vertelt 105

13. De gevolgen voor de donor 112

14. Een belangrijke keuze 121

Bijlage Toelichting op de samenstelling van de
mens 126

Noten 129

Het wonder van het lichaam

Dit lichaam dat ik het mijne noem,
dit lichaam, waarmee ik leven kan en liefhebben,
dit lichaam dat het mij mogelijk maakt
mijn aardse lessen één voor één te leren,
dit lichaam is een geschenk van God aan mij.

Ik krijg het van Hem te leen om hier,
op deze aardse levensschool, inzicht op te doen,
om wijzer te worden en te groeien aan mijn fouten.
Zo kan ik mij als kosmisch wezen ontwikkelen.

Dit lichaam, dit leengeschenk van God, het is
een wereld vol onvoorstelbare wijsheid. Miljoenen
cellen zijn feilloos op elkaar afgestemd; aan elke cel
ligt een wereld vol wijsheid ten gronde. Zo groots
is het wat God mij hier op aarde in bruikleen gaf.

Aan ieder die na wil denken over de ziektes
van dit lichaam, aan ieder die zich bezinnen wil
op de mogelijkheden tot genezing, aan haar of hem
wordt gevraagd om dat te doen met een hart
vol terughoudende eerbied en vol ontzag:

de goddelijke wijsheid is zo groot, en wij,
we weten nog zo weinig van die wijze wetten af.

Wie zo naar het menselijk lichaam kijkt, die zal beseffen: als wij genezing zoeken voor ons lichaam, zullen wij eerst genezing moeten zoeken voor onze ziel.

Dan zal onze ziel op haar beurt genezing kunnen schenken aan ons lichaam. Maar waar vindt de ziel genezing? Bij de geest, want hij is de ware bron die de ziel genezing schenkt. En zij, de ziel, is het die vervolgens het fysieke lichaam genezing brengt.

Onze ziel weet dit alles: de geest zelf vertelt het haar. Daarom weet de ziel diep vanbinnen ook dat alles wat ons in dit leven overkomt, een diepe zin heeft.

Laat ons dan in dit vertrouwen de keuzes mogen maken die het leven ons voorlegt. Ook de keuze om wel of geen donor te zijn, of de keuze om wel of niet te kiezen voor transplantatie. Wie kiest vanuit dit vertrouwen kiest altijd goed.

Ten geleide

Enige tijd geleden wijdde het blad *Spiegelbeeld* een special aan orgaandonatie onder de titel: 'De vergeten kant van orgaandonatie.'¹ Volgens het blad wordt in de discussie over orgaandonatie één kant structureel niet belicht: de spirituele visie erop. En juist die visie maakt duidelijk dat postmortale orgaandonatie uiterst problematisch is, en dan met name de problematiek rond het begrip *hersendood*. Maar, zegt *Spiegelbeeld*, de vele vragen die door postmortale orgaandonatie worden opgeroepen, liggen zo gevoelig *dat journalisten, de media en de politiek in het algemeen, zich daarover niet durven uitlaten*.²

Ton Verlind, de vroegere directeur van de KRO en televisiejournalist, zegt dat de Nederlandse journalistiek en de massamedia dit heikele probleem op ethisch-levensbeschouwelijk terrein maar liever uit de weg gaan. *In de media bestaat rondom dit thema een soort omerta: laten we er maar niet over praten*.³

Als er al gesprekken of discussies worden gevoerd over orgaandonatie, dan ontbreekt de spirituele visie daarin stelselmatig. Ook in de voorlichting die de overheid op

dit terrein geeft, ontbreekt elke verwijzing naar andere, spirituele opvattingen en inzichten. Alles wat uitgaat boven het zichtbare en het materiële laat de overheid liggen. Daarmee kiest zij voor één bepaalde visie op orgaandonatie en negeert ze bewust andere opvattingen en inzichten. En dat, terwijl we nu juist van de overheid mogen verwachten dat zij op zijn minst neutraal is en alle verschillende stromingen en opvattingen in de samenleving respecteert. Een overheid behoort niet een bepaalde visie (in dit geval de spirituele) onder tafel te vegen, kennelijk omdat deze haar niet goed uitkomt.

Als de overheid het niet doet, wordt het de hoogste tijd dat particulieren inspringen en deze door de overheid genegeerde taak op zich nemen: de taak om alle mensen die een keuze moeten maken op het gebied van orgaandonatie – en dat is dus iedereen, omdat de overheid ons immers allemaal om een keuze vraagt – óók inzicht te schenken in de visie van de spirituele traditie over orgaandonatie. *Spiegelbeeld* deed dat al eerder, net als mensen als Ger Lodewick, Marieke de Vrij en Ari van Buuren: hun inzichten komen in dit boek uitgebreid aan de orde. Graag wil ik met dit boek hun werk ondersteunen.

Orgaandonatie is geen populair thema. Mensen houden zich er – net als journalisten – liever niet mee bezig. Dat is begrijpelijk, maar ook gevaarlijk, want juist

door dat stilzwijgen kan het gebeuren dat mensen sterven op de operatietafel door toedoen van artsen. Er zijn veel voorbeelden van mensen die door artsen hersendood waren verklaard en toch weer wakker werden. In dit boek zal ik daar een aantal van noemen. Daarom zijn er ook artsen die openlijk uitspreken dat iemand die hersendood is verklaard, niet écht dood is, maar leeft. Zo zegt Dr. Paolo Bavastro, die jarenlang chefarts was op de afdeling interne geneeskunde van de Filderkliniek (in Filderstadt bij Stuttgart): *Een hersendood verklaarde mens is niet dood. Hij leeft, ook al verkeert hij vermoedelijk in een onomkeerbaar sterfproces.*⁴ Bavastro is niet de enige die zo denkt. Er zijn veel meer artsen die de diagnose hersendood als volgt opvatten: *een hersendode is niet dood, hij is stervende en sterft op de operatietafel door toedoen van artsen.* Wordt het niet de hoogste tijd voor een brede maatschappelijke discussie over dit thema?

Graag wil ik de lezer en lezeres in dit boek verschillende aspecten rond het thema orgaandonatie voorleggen, niet alleen over wat de ontvanger van een donororgaan beleeft, maar ook over de donor van een orgaan. Wat betekent orgaandonatie voor haar of hem? Daarbij gaat het mij – zoals gezegd – vooral om de spirituele visie op dit thema, met name ook om de visie van het esoterisch christendom. Ik hoop dat er mede door dit boek een bredere discussie over orgaandonatie zal gaan ontstaan, waarbij ook de inzichten van de

spirituele traditie aan de orde kunnen komen en daar-
door gerespecteerd zullen gaan worden.

DEEL I

INLEIDING

1. Een eenzijdige voorlichting

Verontwaardiging

Dit boek is ontstaan vanuit een diepe verontwaardiging over de manier waarop de overheid omgaat met orgaandonatie. Er is sprake van een uiterst eenzijdige voorlichting die daarom niet waarheidsgetrouw is. De overheid legt de nadruk alleen maar op de positieve aspecten ervan. De vele vraagtekens, de argumenten die tegen orgaandonatie pleiten: ze worden niet genoemd. En waarom zij dat doet: daar kunnen we alleen maar naar raden.

Daarnaast speelt de overheid in haar voorlichtingscampagnes voortdurend in op het gevoel dat orgaandonatie toch eigenlijk een daad van mensenliefde is, zonder ook maar één keer de bezwaren te noemen. Zij suggereert zodoende dat je, als je niet kiest voor orgaandonatie, in wezen een liefdeloos mens bent. Natuurlijk zegt zij dat niet hardop, maar aan dat gevoel wordt wel geappelleerd.⁵

Pim van Lommel, de bekende auteur van het inmiddels in vele landen uitgebrachte boek *Eindeloos bewustzijn*⁶, cardioloog en deskundige op het gebied van

bijna-doodervaringen (BDE's) schrijft: *De landelijke voorlichtingscampagnes door de overheid en door de Nederlandse Transplantatie Stichting om donoren te werven zijn opvallend eenzijdig, en benadrukken alleen het belang om je als donor aan te melden, met de nadruk op het feit dat mensen 'nog steeds' sterven op de wachtlijst voor het ontvangen van een orgaan.*⁷

Het is voor de meeste mensen dan ook niet mogelijk een weloverwogen keuze voor of tegen orgaandonatie te maken: het ontbreekt hen simpelweg aan een betrouwbare voorlichting die alle aspecten van orgaandonatie belicht. Intuïtief voelen mensen dit kennelijk aan: ongeveer 60% heeft in het verleden niet gereageerd op de brief van de overheid met de vraag om zich wel of niet aan te melden als orgaandonor. Men kon gewoon ja of nee invullen, maar de meeste mensen reageerden helemaal niet! Slechts 40% deed dat wel.⁸ Op andere verzoeken die de overheid aan burgers richt, scoort zij bijna altijd (veel) hogere percentages aan reacties.

Op de een of andere manier overvalt ons kennelijk een zekere huiver wanneer we voor het blok geplaatst worden en een antwoord moeten geven op de vraag of we wel of geen orgaandonor willen worden. Zou dat er misschien mee te maken hebben dat mensen intuïtief aanvoelen dat orgaandonatie niet vanzelfsprekend is en er allerlei argumenten zijn die ons tot een zekere terughoudendheid zouden brengen als ze eerlijk op tafel gelegd zouden worden?

Pim van Lommel concludeert dan ook: *Op basis van de huidige, gebrekkige en vaak eenzijdige voorlichting kunnen mensen nauwelijks een goed overwogen keuze maken voor de registratie als orgaandonor.*⁹

Voorlichtingscampagnes voor jongeren en kinderen

Omdat er te weinig orgaandonoren zijn – het aantal verkeersslachtoffers die de meeste organen doneren, loopt al jaren langzaam terug¹⁰ – richt de overheid zich de laatste tijd ook op jongeren om hen ertoe te brengen zich als orgaandonor aan te melden. Zo viel er op 14 april 2015 bij 181.629 jongeren – die in 1996 waren geboren en dus achttien jaar oud waren – een brief van de minister van Volksgezondheid op de mat, met de vraag of zij orgaandonor wilden worden. Ongeveer 72% bleek daartoe bereid te zijn. Waarom? In het algemeen om (een of meer van de volgende) drie redenen:

- Omdat ze het fijn vinden na hun dood het leven van anderen te redden.
- Omdat ze zelf ook graag een donororgaan zouden willen ontvangen als dat nodig zou zijn en hun leven daarvan afhangt: het zogenoemde argument van de wederkerigheid.
- Omdat het hen toch niets uitmaakt wat er met hun lichaam gebeurt als ze zelf zijn overleden.

Uit deze argumentatie blijkt dat jongeren er niet van op de hoogte zijn dat een orgaandonor in veel gevallen

helemaal niet dood is als zijn organen worden weggenomen. Hij is weliswaar 'hersendood' verklaard, maar desondanks is hij (nog) niet dood: hij of zij verkeert in een diep coma en sterft op de operatietafel tijdens de uitname van zijn of haar organen. Zo vertelt Pim van Lommel dat bij hersendood slechts 3% van het lichaam onherstelbaar beschadigd is, maar dat 97% van het lichaam leeft en in leven wordt gehouden.¹¹ Als jongeren dit alleen al zouden weten, zouden ze waarschijnlijk terughoudender zijn in hun keuze.

De overheid richt zich echter niet alleen op 18-jarigen bij haar pogingen meer donoren te werven, zij richt zich ook op kinderen. Zo zijn er voorlichtingscampagnes gestart op basisscholen waarbij het belang van postmortale orgaandonatie wordt benadrukt. Pim van Lommel zegt daarover: *Alsof kinderen kunnen beseffen wat 'na de eigen dood' betekent. De werkelijke betekenis van de diagnose hersendood en de praktische gevolgen van deze diagnose voor de familie van een hersendood verklaarde potentiële donor worden al door volwassenen bij het invullen van het donorformulier volstrekt niet overzien.*¹²

Maar als volwassenen de problematiek al niet kunnen overzien en daarom niet goed een keuze kunnen maken, hoe kun je dat in vredesnaam dan aan kinderen of jongeren vragen? Deze overweging roept de vraag op waarom de overheid zich desondanks toch op jongeren richt. En het antwoord lijkt simpel: omdat jonge-

ren en kinderen makkelijker beïnvloedbaar zijn. Omdat je hen makkelijker op het gevoel kunt aanspreken, meer dan met argumenten. En natuurlijk willen kinderen met hun onbevangen liefdeskracht een ander helpen als dat nodig is. Het is die houding waar de overheid op inspeelt ... Er zijn nu eenmaal te weinig donoren en het blijkt in de praktijk moeilijk om volwassenen zover te krijgen dat zij zich in grote getale als donor aanmelden, alle voorlichtingscampagnes ten spijt. En dus richt de overheid zich nu op jongeren. Vanaf het twaalfde levensjaar mag een kind immers toestemming geven voor donatie na overlijden. Maar het mag ook aangeven dat het geen donor wil zijn.¹³

Eenzaamheid

Mijn grootste bezwaar tegen de voorlichtingscampagnes voor kinderen ligt hierin: kinderen van zeven tot veertien jaar – gezien in het licht van de ontwikkeling van een kind tot volwassene – hebben de opgave hun fantasie, hun speelsheid en hun creativiteit te ontwikkelen. Het is de leeftijdsfase waarin draken, koningen, dwergen en prinsessen in de fantasie van kinderen een belangrijke rol spelen. Worden zij in deze fase te snel in het abstracte denken getrokken (en dus weggehaald uit hun fantasiewereld), dan zullen zij in hun latere leven eenzame mensen worden die niet in staat zijn gemakkelijk en lichtvoetig contact te maken met anderen. Om contact te maken met anderen heb je nu eenmaal interesse en speelsheid nodig en niet zozeer intelligen-

tie: intelligentie is niet de brug die ons met anderen verbindt. Niet voor niets is eenzaamheid de klacht die hulpverleners in deze tijd het meest te horen krijgen! Dat de overheid nu aan kinderen vraagt om na te denken over orgaandonatie houdt in dat zij de kinderen daarmee in de sfeer van een (volwassen) denken trekt, die hen weghaalt uit de fantasiewereld die voor een gezonde geestelijke ontwikkeling zo belangrijk is.¹⁴ Ieder die inzicht heeft in de ontwikkeling van het kind, zal beseffen dat het dan ook niet gezond is voor hun geestelijke ontwikkeling om hun deze vraag voor te leggen. De overheid beseft dat echter kennelijk niet.

Een orgaandonor is niet dood, maar leeft

Iemand die in een diep coma verkeert, kan op een zeker moment hersendood verklaard worden. Vanaf dat moment wordt hij niet meer gezien als een ernstig zieke en ook niet meer als zodanig behandeld, maar als een donor uit wie straks organen zullen worden weggenomen. Hij is dan, zoals de wet op de orgaandonatie dat noemt: *een beademd stoffelijk overschot*.¹⁵ Toch is de comateuze zieke die hersendood is verklaard, niet dood. Het is juist om te zeggen dat hij stervende is. Als iemands ogen niet werken en hij niet kan zien, verklaren we haar of hem toch ook niet dood. Dan zeggen we dat hij blind is. Dat geldt ook voor iemand wiens arm verlamd is en niet meer werkt: ook die verklaren we niet dood, maar we noemen hem of haar een invalide.

Waarom verklaren we dan wel iemand dood wiens hersenen niet werken? In hoofdstuk 9 ga ik uitgebreid in op dit thema, maar nu al wil ik stellen dat orgaan-donoren die hersendood verklaard zijn, in wezen niet dood, maar ernstig ziek zijn en dat zij op de operatie-tafel sterven.

De huisarts Huib de Ruiter spreekt dan ook onverbloemd over: *Hersendood – een leugen!*¹⁶ De Ruiter vertelt: *Een enkele keer gebeurt het dat iemand die hersendood verklaard is na een tijd weer bijkomt. Er was een geval waarbij de arts al over orgaandonatie had gesproken, maar de partner weigerde en wilde wachten. Na een paar dagen kwam de patiënt weer bij. Hij had het gesprek tussen de arts en zijn vrouw gehoord. Alleen al dit voorbeeld maakt veel duidelijk, want hoe kan een dode terugkeren in het leven en wakker worden? Hoe kan een dode het gesprek tussen zijn vrouw en de arts horen? Dat is wel mogelijk (zoals we tegenwoordig weten) voor iemand die in coma verkeert. Deze patiënt was dus ten onrechte dood verklaard. Daarom noemt De Ruiter de term *hersendood* een leugen.*

De Australische auteur Norm Barber schreef een boek met een wel zeer veelzeggende titel: *The Nasty Side of Organ Transplanting*, en hij voegde daar als ondertitel aan toe: *The Cannibalistic Nature of Transplant Medicine*. De titel maakt al duidelijk dat hij de uitname van organen bij iemand die hersendood is verklaard, als een moderne vorm van kannibalisme ziet!¹⁷

Een citaat uit zijn boek luidt: *Zou jij je hersendode familielid met warm en kloppend hart gemakkelijk ter crematie aanbieden? Zouden we onze dochter of zus die hersendood verklaard is en nog aan de beademing ligt met kloppend hart en met een warm en zacht lichaam in een graf laten zakken? Zouden we dan aarde over haar heen gooien? Waarschijnlijk niet. Toch suggereert de transplantatielobby dat we onze geliefden die in een dergelijke toestand verkeren aan chirurgen moeten overhandigen om organen uit hen te snijden.*¹⁸

Of we het nu met zulke uitspraken eens zijn of niet, boeken als die van Norman Barber (hij is niet de enige die zulke vergaande conclusies trekt!) vragen om een duidelijke bezinning op de vele aspecten die met orgaandonatie verbonden zijn!

De overheid gaat al dit soort vragen en zienswijzen echter volledig uit de weg in haar voorlichtingscampagnes. Daarom mogen deze campagnes *volstrekt eenzijdig, onvolledig en zelfs misleidend genoemd worden.*¹⁹

2. Voel je vrij in je oordeel en keuze

Dankbaarheid

Hoewel het misschien op grond van het vorige hoofdstuk anders lijkt, zitten er aan orgaandonatie natuurlijk ook positieve aspecten. Zo vertelt Marielle van Meel die al 22 jaar met een donorlever leeft: *Elke transplantatieverjaardag vier ik feest. Dit jaar in het bijzonder nu ik 22 jaar verder ben. En ik was 22 jaar toen ik deze donorlever heb ontvangen. Ik denk aan dit kostbare geschenk en ik denk in stilte aan mijn donor, met een traan van geluk.*²⁰

Kurt Mandelkov, die een nieuw hart van een donor kreeg, vertelt over het moment dat hij wakker werd na de transplantatie: *Dat was een diep ingrijpend moment. Er zijn eigenlijk geen woorden om dat gevoel te beschrijven. Geluk, dankbaarheid, een gevoel van gelukzaligheid, er is eigenlijk geen passend woord te vinden. Er zijn nu eenmaal situaties in het leven die zich niet laten beschrijven. Zo'n situatie was dat toen.*²¹

Alleen al deze twee voorbeelden laten zien dat er veel mensen zijn die met dankbaarheid verder leven dankzij een orgaan dat zij van een donor kregen. Zij hebben de keuze voor orgaandonatie gemaakt en zijn dank-

baar voor deze mogelijkheid van 'een tweede leven', zoals velen dat vaak noemen.

Anderen daarentegen zijn, mede op grond van de overwegingen die ik in het vorige hoofdstuk aanstipte, tot de beslissing gekomen dat zij geen orgaandonor willen worden en daarom ook geen orgaan willen ontvangen, mocht dat medisch gezien ooit nodig zijn. (Ofwel: het argument van de wederkerigheid!)

Zo schrijft Ineke Koedam in haar boek over orgaandonatie: *Hoewel ik persoonlijk er niet voor kies een orgaan af te staan, noch te ontvangen, geeft dit boek nadrukkelijk geen oordeel over gemaakte of te maken keuzes. Aan deze uitspraak voegt zij nog toe: Vraagstukken rond leven en dood zijn hoogstpersoonlijk ... (Daarom) wil ik een breder perspectief bieden, opdat een ieder vrij van maatschappelijke druk of druk vanuit de persoonlijke omgeving, tot een bewuste keuze kan komen.*²²

Luisteren naar ons geweten

Vroeger bepaalde de kerk hoe wij moesten leven. Zo kwam de pastoor bijvoorbeeld bij de gelovigen thuis kijken of zij de voorgeschreven regels wel volgden, met name die over voorbehoedsmiddelen die immers verboden waren. In gereformeerde kerken werden elke zondag de Tien Geboden vanaf de kansel voorgelezen om de gelovigen voor te houden hoe ze moesten leven. De tijd van zulke voorschriften die ons door anderen worden opgelegd, ligt inmiddels echter ver achter ons.

In deze tijd moeten we de weg naar binnen gaan en in ons eigen hart en onze eigen ziel op zoek gaan naar aanwijzingen om een juiste keuze te kunnen maken bij beslissingen die van ons worden gevraagd. Zo zien we hoe onze aandacht zich heeft verlegd van buiten naar binnen. In plaats van uiterlijke voorschriften is het – zo worden we ons bewust – ons geweten dat ons mag helpen om de juiste beslissingen te nemen.

Dat is nog niet zo gemakkelijk, want ons geweten spreekt meestal geen directe en duidelijke taal. En dus moeten we bij belangrijke beslissingen de tijd nemen om na te denken, ons de verschillende aspecten bewust maken, om dan langzaam naar een beslissing toe te groeien. Daarbij kan die beslissing voor de een anders uitvallen dan voor de ander.

Dát is het nieuwe van deze tijd: er zijn geen algemeen geldende voorschriften meer, en ieder mens zal in stil overleg met het eigen geweten moeten beslissen. Daarbij zullen we elkaars beslissingen dienen te respecteren vanuit een diep besef dat wat goed is voor jou, niet goed hoeft te zijn voor de ander.

Zo is het voor mij ook met orgaandonatie: ieder zal daarin een eigen keuze moeten maken en elke keuze dient gerespecteerd te worden. Belangrijk bij het maken van de eigen keuze is wel om na te denken over de verschillende aspecten die met orgaandonatie te maken hebben, zodat we een bewuste en weloverwogen keuze kunnen maken. Dat is ook de belangrijkste re-

den dat ik dit boek schrijf: om zoveel mogelijk verschillende aspecten aan de lezer(es) voor te leggen, zodat een weloverwogen en bewuste beslissing mogelijk wordt. Daarbij maakt het mij niet uit welke keuze u maakt: als het maar de keuze is die uw hart en uw ziel beamen. Dan is het altijd goed!

Weloverwogen beslissingen

De arts en psycholoog Dr. Bernie Siegel werkte jarenlang met ernstig zieke mensen. Hij ontdekte dat zijn patiënten grofweg gezegd in drie groepen te verdelen vielen:

- Vijftien tot twintig procent van zijn patiënten wilde bewust of onbewust eigenlijk het liefste sterven.
- Een veel grotere groep leek er voornamelijk op uit om de dokter een plezier te doen. Zij slikten trouw hun pillen en deden over het algemeen alles wat de dokter voorschreef.
- De derde groep, ook tussen de vijftien en twintig procent, noemde Siegel *uitzonderlijk*: zij weigerden zichzelf als slachtoffer te zien, hielden de teugels in eigen hand, onderrichtten zichzelf en werden als het ware een specialist ten aanzien van hun eigen ziekte. Zo overlegden zij ook met de arts: als waren zij diens gelijke. Het is deze groep die zelf de belangrijke beslissingen neemt en deze niet aan de arts overlaat. Zij weten dikwijls instinctief wat zij wel of niet moeten doen.²³

Zijn onderzoek stamt uit het einde van de vorige eeuw en vond plaats in Amerika. Ik vermoed dat de laatste groep sindsdien in aantal is gegroeid: steeds meer jongeren beleven zichzelf niet als slachtoffer, maar als individu met een eigen beslissingsrecht.

Het is voor iedereen duidelijk dat het individualisme in deze tijd sterk toeneemt. Dat heeft echter als gevolg dat wij zullen moeten leren ook bij ziekte het heft in eigen handen te nemen en onze eigen beslissingen te nemen, weloverwogen of instinctief. Ook dat laatste: instinctief, want juist bij mensen met een sterk innerlijk leven kun je waarnemen dat zij in crisissituaties kunnen terugvallen op de mogelijkheid om instinctief de juiste beslissingen te nemen.

Ook deze overwegingen laten zien hoe belangrijk het is om na te denken over orgaandonatie (we moeten tenslotte allemaal een beslissing nemen om wel of geen donor te worden) en ons de verschillende aspecten ervan bewust te maken, zodat we de juiste beslissing kunnen nemen! Zoals gezegd: dit boek is bedoeld als een hulp bij die bezinning.